

ANTUN MATIJAŠEVIĆ KARAMANEO

GRGA NOVAK

Za vrijeme najvećeg cvjetanja hvarske hrvatske književnosti bio je često Vis odmaralište Hanibala Lucića, koji je u njemu dosta boravio poslije velikog pučkog prevrata na Hvaru i Visu, gdje je vodio brigu o svojim prostranim vinogradima i poljima, da se onda poslije toga vrati u grad, u njegovo Veliko vijeće i na vršenje onih dužnosti, koje mu je ono postavljalo. I Petar Hektorović imao je posjed na Visu, gdje su članovi njegove porodice, a vjerojatno ponekad i on sam boravio. Napose je boravio mnogo na Visu pjesnik Marin Gazarović u lijepoj kući svoje porodice. Mnogo je i hvarskih uglednih građana stanovalo u Visu, gdje su podigli lijepe kuće i pripomogli podizanju crkava i samostana.

To je sve više podizalo mjesto Vis, i nisu se u njemu osjećali osamljeni ni ljudi knjige, među koje treba da pored spomenutih još ubrojimo Aleksandra Gazarovića, pisca jedne male rukopisne povijesti Hvara, polovicom XVII. stoljeća. U to je vrijeme Vis brojio oko 1500 stanovnika, koji su naročito poslije naseljavanja »novih stanovnika« neprestano rasli, tako da je u prvoj polovici XVII. st. samo mjesto Vis brojilo oko 2000 stanovnika, a Komiža 1338.¹ Tada je bilo uvijek u Visu 10 do 14 svećenika i barem po dva bratra, sve ljudi, koji su svršili tadašnje srednje i teološke nauke.

U takvoj se sredini mogao i u Visu i na Visu razviti, iako u vrlo uskom krugu, priličan intelektualni život. To je i bilo, pogotovo onda, kada je u Visu živio i radio dr. Antun Matijašević Karamaneo.

Dr. Antun Matijašević Karamaneo rodio se u Visu godine 1658. Poslije svršenih prvih nauka, vjerojatno kod mjesnog župnika ili kojeg drugog svećenika, pošao je mali Matijašević u Hvar, gdje je u tamošnjem biskupskom sjemeništu učio tada propisanu redovitu školu za svećeničko zvanje. Poslije toga poslaše Matijaševića u isusovački kolegij na Rijeci, gdje mu je bio učiteljem o. Fericioli,² a onda krene u Padovu na sve-

¹ Vidi o tom G. Novak, Prilike na otoku Visu od XVI.—XVIII. stoljeća, HID II. 156, 157.

² Pismo dra Matijaševića ocu Ričeputiju g. 1910. Rukopis u ostavštini Apolonija Zanelle u Visu, sada u biblioteci Arheološkog muzeja u Splitu »Caramaneo: Manoscritti« II. Sign. 50 b 56/2, fol. 271.

učilište, gdje je poslije svršenih studija godine 1686. postao doktor crkvenog i civilnog prava. Pun znanja vrati se Matijašević godine 1688. u svoj rodni Vis, gdje je bio postavljen za župnika. Ali čovjeku nauke nije odgovarao župnički posao, i on daje ostavku na taj položaj i posveti se poučavanju mladeži i nauci.³

Godine 1696. ostavi Matijašević Karamaneo ponovo Vis i pođe u Rovigo u Italiji, gdje je ostao tri godine profesor na tamošnjem biskupskom sjemeništu. U Rovigu sprijateljio se naš Matijašević sa Camillom Silvestri, koji je bio poznat kao odličan prevodilac satira Persija i Juvenala. Tu se upoznao i sprijateljio Matijašević i sa D. Jakovom Dragom, Splićaninom, čovjekom vrlo učenim, koji je kasnije postao upraviteljem toga zavoda.

Iz Roviga pođe Matijašević u Padovu, a zatim u Veneciju, gdje je bio odgojitelj djece stare patricijske porodice Venier.⁴ U Veneciji ostao je on sve do 1704. godine. Živeći u odličnoj porodici Veniera i u Veneciji, koja je krajem XVII. i početkom XVIII. stoljeća bila još uvijek jak centar nauke, literature i umjetnosti, Matijašević je duboko ušao u taj život. Tada su živjeli u Veneciji Vincenzo Maria Coronelli, autor čuvenog atlasa (1615—1718), koji je 1684. g. osnovao u Veneciji akademiju »Argonauta«, historičar Pietro Garzoni (1645—1735) i toliki drugi naučenjaci, zatim Apostolo Zeno uz čitavu četvu drugih literata, slikari Andrea Celesti (1637—1706), Sebastiano Bombelli (1635—1716), Antonio Zanchi (1639—1722), Rosalba Cariera (1675—1729), Marko Ricci (1679—1729) i toliki drugi, među kojima Domenico Uberti, čija se slika »Bogorodica sa sv. Josipom« nalazi na jednom oltaru u hvarskoj katedrali, a naručio ju je 1692. u Veneciji Jerolim Ivaneo.⁵ Još je jedan slikar, čija se djela nalaze u Hvaru, živio tada u Veneciji. Bio je to Liberale Cozza, koji je 1700. godine naslikao za crkvu benediktinki u Hvaru jednu veliku oltarsku sliku, a drugu za crkvu sv. Marka u Hvaru.⁶

Biblioteka Marciana osnovana u Veneciji 1576. g. i smještena u prekrasnoj Sansovinovoj zgradi, univerzitetska biblioteka u Padovi i mnogobrojne knjižare pružale su našem Matijaševiću mogućnost, da se dosta solidno uputi u nauku i književnost.

U takvim je prilikama Matijašević, koji je već prije štampao neke svoje sastavke, sada ozbiljno pregnuo da radi. I tako se desilo, da je on, uza sve brojne literate i naučenjake, koji su u Veneciji živjeli, uspio, da od čuvene izdavačke knjižare Lorenzo Basseggio bude primljen njegov

³ Apollonio Zanella, *Riflessioni sopra l'istoria di S. Doimo*, Supplemento al N. 12 del *Bullett. di arch. stor. dalm.* a. 1900, Split 1900 str. IX, X.

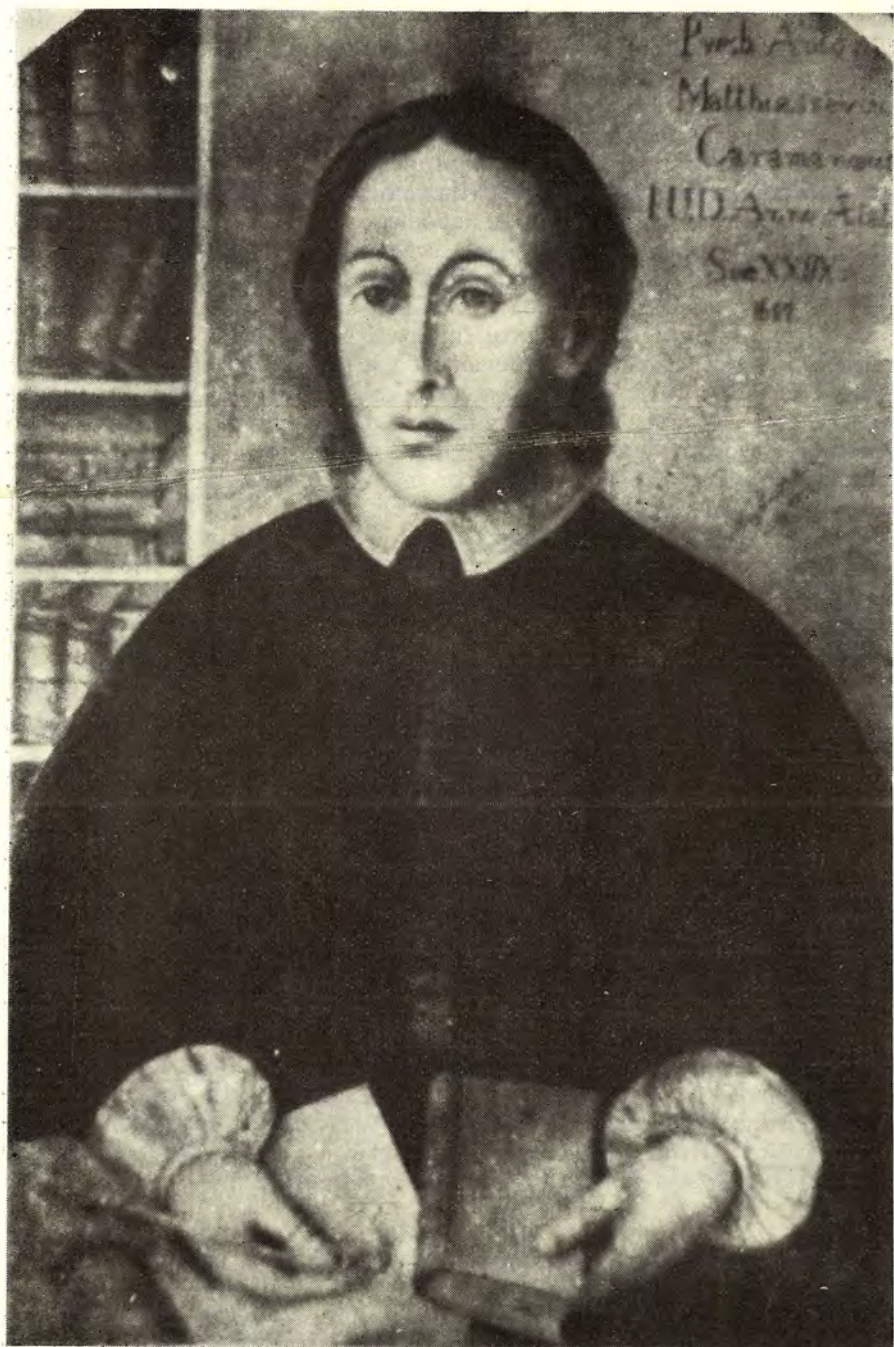
Ljubić S., *Dizionario degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna 1856., str. 74.

⁴ Neki pisci spominju, da je Matijašević bio profesor u Padovi.

Stanić S., *Studi storico-critici sopra l'isole e l'antica città di Lissa (Issa)*, Zara 1864., str. 6.

⁵ Novak G., Hvar, Beograd 1924., str. 204.

⁶ Novak G., *ibid.* str. 206.

Portret A. Matijaševića

komentar Ovidijevih djela »Fasti«, »Tristium« i »Ex Ponto«. Godine 1704. izdao je Basseggio te Ovidijeve pjesme sa Matijaševićim komentarom, koji je bio naročito zapažen,⁷ a od stručnjaka priznat kao dobar i pohvaljen i u Italiji i drugdje. Već spomenuti Silvestri pisao je Matijaševiću iz Roviga 12 godina poslije izdanja njegovih komentara ističući, kako je čuveni holandski književnik (famoso letterato d'Olanda) Silvestar Kuper u jednom pismu njemu, Silvestriju, citirao »Anonimnog Dalmatinca« (Anonymum Dalmatum) i njegove napomene Ovidiju. »Iz čega ćete vidjeti, da tamo Vašu knjigu cijene i do nje drže«, pisao je Silvestri.⁸ U jednom drugom pismu od 15. listopada 1715. iznosi Silvestri i svoje mišljenje o Matijaševiću Ovidiju. Tada je Silvestri slao Matijaševiću svog Juvenala (il mio Giuvenale), t. j. svoj štampani čuveni prijevod Juvenala na talijanski jezik. Pišući Matijaševiću, da se ne može odazvati njegovu pozivu da dođe u Vis kao njegov gost, kaže Silvestri: »Mjesto mene šaljem Vam svog Juvenala. Ja Vas molim, da ga primite kao zalog i kao iskrenog svjedoka odanosti, koju prema Vama gojim, i u znak živog sjećanja, koje imam za moje obaveze prema Vašem Časnom Gospodstvu za prijašnje i nove darove, koje ste mi učinili i lično i iz tolike udaljenosti. Ukoliko mi to uspije, mogu kazati, da je glavni poticaj, da ga izdam (Juvenala), došao od učtivih poziva, koji se nalaze u Vašim visokoučenim notama Vašem Ovidiju. Ja odajem priznanje Vašoj zasluži, kojoj sve dugujem...«⁹ Za svoga boravka u Veneciji ogledao se Matijašević i na pjesničkom polju; ispjevao je i izdao neke pjesme na latinskom jeziku.

Iste godine, 1704. ostavi Matijašević Veneciju i vrati se u svoj Vis. Možda ga je već tada počela mučiti bolest, na koju se često kasnije tužio. Bio je naime astmatičan, a bolovao je i od želuca. Vjerojatno je to i uzrok, da je on ostavio bučnu Veneciju i sklonio se u svoju mirnu i tihu domovinu, obogaćen velikim znanjem i iskustvom.

Sačuvalo nam se nekoliko pisama iz zadnje godine Matijaševićeva boravka u Veneciji, dva su upućena Grguru Sori u Split, jedno Stjepanu Karuziću u Vis, jedno Marku Mršiću u Nin. Sva su ta pisma pisana latinskim jezikom, a u svakom ima poneki podatak, koji je interesantan bilo za poznavanje tadašnjih prilika u Visu, Dalmaciji i Veneciji, bilo za poznavanje izvanredno interesantne ličnosti Matijaševića Karamanea.

Pismo pisano Stjepanu Karuziću, tada mladom subdjakonu u Visu, zapravo je odgovor na Karuzićevo pismo, koje je Matijaševiću donio u Veneciju neki Gariboldo, građanin Hvara, iz obitelji koja je bila sagradila jednu vrlo lijepu kuću u Visu, koja i danas u dosta dobrom stanju postoji. U ovom pismu kaže Matijašević, da je taj Karuzić pohađao u Visu školu, koju je on, Matijašević, bio otvorio.¹⁰

⁷ Ljubić Šime, Ogdalato književne poviesti jugoslavjanske II., Rieka 1869., str. 416.

⁸ Rukopis Karamaneovih spisa iz ostavštine Apolonija Zanelle cit. fol. 44

⁹ Cit. rukopis II. fol. 55.

¹⁰ Antonius Caramaneus Stephano Carausio S. D. — Issam: Spisi Matijaševića Karamanea, prije kod A. Zanelle u Visu, sada u Arheološkom muzeju (Biblioteka) u Splitu., Fol. D, E.

Marko Mršić bio je kanonik u Ninu. On je bio pisao Matijaševiću hvaleći ga uvelike, napose pak njegove komentare Ovidijevih pjesama. Matijašević mu na to zahvaljuje i veseli se, što je primio jedan primjerak njegova Ovidija¹¹

Kudikamo su interesantnija pisma splitskom arcipretu Grguru Sori. Sore je do malo prije toga bio zajedno sa Matijaševićem dugo vremena u Veneciji, gdje su ne samo mnogo drugovali, nego i mnogo raspravljali o pjesništvu i nauci. U pismu pisanom 20. V. 1704. Grguru Sori, govori o njihovim zajedničkim šetnjama na Trgu sv. Marka i javlja mu, da se nada, da će poslije 1. rujna »časno iz ove bare ropstva izroniti«. On je već Venieru svoju namjeru kazao, jer ga mnoge stvari sile, da ode iz Venecije, ali ga je ovaj zadržavao moleći ga, da ostane dotle, dok on svom sinu ne nađe drugog učitelja.¹²

Još je interesantnije drugo pismo, koje je Matijašević 23. V. uputio Grguru Sori iz Venecije.¹³ Na početku toga pisma, datiranog u Veneciji 23. svibnja (IX. Kal. Jun. MDCCIV.), a i na njegovu kraju napisao je Matijašević po nekoliko stihova hrvatskim jezikom i bosančicom. Početnim stihovima ispričava se on Sori, što mu piše latinski, a ne talijanski, a na kraju želi od njega, da mu piše iskreno, ovim riječima:

*Takot. stablo svakojako
Svej obilne dalo plode,
Napij meni, ne inako,
Nego s' vinom ti brez vode.*

Inače u ovom pismu otvara Matijašević svu svoju veliku prijateljsku ljubav sa Grgurom Sorom i kaže, kako mu je poslije njegova odlaska iz Venecije »ovaj grad prepun svijeta postao pust«. Pored toga on je obolio i jedva je mogao da vrši svoju učiteljsku dužnost. U pismu moli on Soru, da pozdravi konta Marchija, s kojim je bio dobar prijatelj. Kad je pismo završio, došli su neki glasnici (nuntii) iz Hvara sa viješću, da je tamo umro jedan kanonik, i da bi se on primio kanonikata. Isto je tako i hvarski biskup Asperti pitao Matijaševića bi li se primio kanoničke časti. Ali je Matijašević to odbio smatrajući, da na tu čast, koja je bila skopčana i sa prihodima, imaju pravo stariji, i da on ne bi htio da kao početnik oduzme prihode veteranima.

Matijašević je bio i ostao samo čovjek nauke i pjesme i materijalna ga pitanja nisu nimalo interesirala.

Matijašević je ostavio Veneciju 24. listopada i 27. listopada bio je u Visu. Iz Visa pisao je odmah Nikoli Venieru, opisujući mu ukratko svoj put, buru, koja ih je prisilila da skrenu u Ankonu, ali i odmah zatim po-

¹¹ Antonius Caramaneus Marco Mersio S. D. — Nonam (u rukopisu Radossijevom krivo Edonam.). Cit. rukopis na cit. mjestu. Fol. E, F.

¹² Antonius Caramaneus Gregorio Sorio S. D. cit. rukop. f. F, G, H.

¹³ Antonius Caramaneus Gregorio Sorio S. D. — Aspalatum, cit. rkp. Fol. A—D r.

godan vjetar, kojim su uplovili u višku luku. Pismo je pisano latinskim jezikom.¹⁴

U Visu gdje su živjela njegova braća, Matijašević je nastavio svoj naučni i književni posao, poučavao je mladež, i bavio se poljoprivredom¹⁵ živjeti skromno, i zalijetajući se od vremena do vremena u Hvar. Hvarski biskup, koji je uvelike poštovao Matijaševića, želio je, da ga ima u svom Kaptolu i da mu materijalno pomogne. U tu svrhu ponudi mu on ponovo kanoničko mjesto, ali Matijašević ne htjede da tu čast primi, jer bi se bio morao stalno nastaniti u Hvaru, a on je želio da živi u miru i za nauku.

Iz Visa bio je Matijašević Karamaneo u živom dopisivanju sa mnogim naučenjacima i ljudima, koji su se knjigom bavili, odnosno zanimali za pojedina naučna pitanja, tako i sa čuvenim osnivačem golemog djela »Illyricum Sacrum« jezuitom Filipom Ričeputijem. Kad je Ričeputi 1710. g. obilazio Dalmaciju radi sabiranja građe za »Illyricum Sacrum«, pisao je 8. svibnja 1710. dru Matijaševiću pismo, u kojem ističe njegovu ljubav za jezuitski red i njegovo znanje, pa kaže, da bi želio doći na Vis, da ga posjeti i da s njime razgovara o nekim stvarima, koje ga interesiraju.¹⁶ Matijašević je odgovorio Ričeputiju, da će ga uvelike razveseliti, ako dođe kao njegov gost, iako zna, da ga ne će sa svojim malim znanjem moći zadovoljiti.¹⁷ Ričeputi je, koji je poznavao već publicirane Matijaševićeve stvari, i čuo od Matijaševićevih znanaca da se on živo bavi historijskom naukom i istražuje prošlost Dalmacije, želio, da dobije podatke za svoje veliko djelo. Da li je Ričeputi doista i bio u Visu, nije nam poznato.¹⁸

Sačuvala su nam se iz ovog vremena Matijaševićeva pisma: Franji Radosiju u Hvar i istome u Split, opsežna korespondencija sa Don Lu-

¹⁴ Antonius Caramaneus Nicolao Venerio S. A. D. — Cit. rkp. II. fol. H.

¹⁵ Matijašević u pismu Ričeputiju, 1710.; Cit. rkp. II. fol. 272.

¹⁶ Lettera del Padre Filippo Riceputi della Compagnia di Gesu al Signor Dr. Antonio Caramaneo. Cit. rkp. II. fol. 270 v., 271. r.

¹⁷ Risposta del Signor Dr. Caramaneo al Padre Riceputi. Isti rkp. II. fol. 271, 272 r.

¹⁸ Kako se radi o dopisivanju našeg Matijaševića sa jednim od najistaknutijih historičara svoga vremena, koji je osnivač djela važnog za cijelu našu domovinu, u kojem su obrađeni u osam velikih svezaka svi naši krajevi, donosim u originalu glavne pasuse iz te korespondencije Matijaševićeve sa Ričeputijem.

8. ožujka pisao je Ričeputi prvi Matijaševiću ovo pismo:

Mosso da replicati impulsi del nostro Padre Ferricioli, dalla fama del suo raro sapere, a principalmente dal suo cordiale amore verso la Compagnia, dedicai a V. S. Reverendissima l'ossequiosa mia servitù, e del Padre mio Compagno, e ne imploro il valevole patrocinio nella nostra permanenza in Dalmazia. Li tredici mesi, che ci sono, sono stato in continuo desiderio, ed attenzione di essere personalmente ad inchinarla, ma quando ho avuto il tempo, non ho avuta la libertà, e questa per le occupazioni mi è mancante, quando il tempo me la permeteva. Adesso però dispongo così le cose che intorno a Pasqua voglio essere a Lissa per un paro di giorni prima di scostarmi con un viaggio alquanto lontano, sol tanto, che V. S. Reverendissima me ne dia l'implorato consenso. A questa comparsa non mi obbliga solamente la necessita di render finalmente a un Padrone così benemerito il tributo del nostro ossequio, ma quella ancora di soggettare al riverito consiglio suo alcuni miei riflessi sopra il magior servizio di Dio, che vogliono maggior lume del mio. Attribuisca al suo

kom Kuljišem u Komiži, pismo o tome da li je grijehnica Marija bila sestra Lazarova¹⁹ Jurju Luksiju, »O domovini sv. Jerolima« u Hvar, odgovor na pismo spličanina rektora sjemeništa u Rovigu Jakova Drago, pisma prelatu Silvestriju u Rovigo, Nikoli Venieru u Veneciju, Bartolu Radossiju u Hvar, Vinku Radossiju u Hvar, jednom prijatelju u Hvar o nekim ceremonijalnim pitanjima, Jeremiji Lupisu u Hvar o nekom novcu, Hvarskom biskupu, odgovor na upite benediktinskog opata, našeg istaknutog pjesnika Ignjata Đorđića, pjesnika »Uzdaha Mandaljene pokornice«, odgovor kanoniku Salečiću o kaptolu sv. Anastazije pisao je Matijašević u Visu 28. listopada 1720. Njemu je još godine 1705. pisao Matijašević u Korčulu pismo o tome, da li je sv. Pavao poslije brodoloma dospio na naš Mljet ili na sredozemnu Maltu. U pismima upućenim splitskom arhipretu Sori tumačio je Matijašević razne stare natpise. Osim toga bio je on u dopisivanju, uvijek naučne prirode, sa »kontom« Fondrom iz Šibenika, koji je bio napisao spis »Osvojeni Čitluk«, zatim sa Nikolom Mikijelijem (Michieli) iz Trogira, koji je bio poznat u tadašnjoj Dalmaciji kao prijatelj literata. U pismima mladom svećeniku Borkoviću tumačio je Matijašević razne stare novce.

Živeći povučeno u Visu, koji tada nije bio u živoj vezi sa svijetom i u koji bi rijetko kada koja galija zašla, Matijašević je i dalje stajao u tijesnoj vezi sa tadašnjom literarnom i naučnom produkcijom i u dopisivanju sa mnogim literatima i ljudima nauke. Od vremena do vremena svraćao je on u Hvar, gdje je u Kaptolu bilo često mnogo ljudi velikog literarnog i naučnog znanja, a osim toga su u Hvar dolazili mletački plemići i svećenici, biskupi i pomorski oficiri. Hvarski knez, koji se svake dvije godine mijenjao, i kastelan, koji je stajao na čelu posade bili su uvijek članovi najodličnijih mletačkih patricijskih porodica, a notari intelektualci iz raznih mjesta Italije. Osim toga je Hvar bio centralna luka mletačke flote na Jadranu i u njegovoj je luci, naročito zimi, znala

amore questi atti umana confidenza, e promettendole la continua memoria della sua degna persona ne' miei sacrifici . . . mi dedico per esserlo sempre.

Spalato 8. Marzo 1710. (Vidi bilj. 16.)

Na ovo Ričeputijevo pismo, puno hvale i priznanja, odgovorio je Matijašević odmah ističući, kako je previše hvale u tom pismu, te kad ne bi u njemu bio spomenut otac Feerricioli, »pod čijom sam disciplinom ja iz Visa neko vrijeme učio na Rijeci«, ne bi mogao vjerovati, da je njemu upućeno. Međutim, on smatra, da je neko Ričeputija krivo o njemu (Matijaševiću) uputio. »E che saper può contenersi, ni chi e condannato dalla sfortuna istruzione di pochi ragazzi disapplicati, e agl'interessi di casa? Non nego, che una volta sognavo, com'Hesiodo in bicipiti Parnasso, ma sono stato necessitato a discendere in campagna all'esecuzione di precetti da lui cantati per l'agricoltura. Da questa ingenua confessione può V. Reverenza argomentare, che per quel fine, il quale mi motiva, io non merito l'onore della sua visita. Sono bene imbevuto di quell'oracolo di Apollo, ossia iscrizione in Delfo di Chilone, se pur non fosse sentenza di Solone »gnothi, seauton«. Se per sollevarsi dalle sue applicazioni, volesse incomodarsi con tal viaggio, farò io le parti di affettuoso ospite, se non posso far quelle che V. Reverenza desiderava. Alla mancanza del lume che cerca, supplirò coll'abbondanza della buona volontà. Intendo, che il suo Padre Compagno mio discepolo in scola del Padre Molino; V. Reverenza mi favorisca riverirlo a mio nome; è col raccomandarmi alle sue orazioni mi confesso.« (Vidi bilj. 17.)

¹⁹ Cit. rkp. II. fol. 144. v. — 176. r.

mletačka flota da po nekoliko mjeseci boravi, kako nam to prikazuje upravo jedna velika Matijaševićeva pjesma, koju je on ispjevao u čast zapovjednika mletačke flote na Jadranu Capella, koji je jednu zimu sa svojom flotom u hvarskoj luci proveo. Na taj način nije Karamaneo izgu- bio vezu sa literarnim i naučnim svijetom tadašnje Italije.

Hvarski biskup Rajmund de Aspertis, koga je Matijašević upoznao u Veneciji odmah poslije njegova imenovanja za hvarskog biskupa go- dine 1704., potomak jedne stare odlične bergamske porodice, visoko učeni dominikanac i dugo godina u sudu sv. Inkvizicije u Veneciji, uve- like je cijenio Matijaševića zbog njegove učenosti. Ovaj biskup je osno- vao u Hvaru višu školu za buduće svećenike, u kojoj se učila filozofija i teologija i koju su polazili oni, koji su već svršili tada uobičajeni kva- drivij.

Da li je i Matijašević bio profesor u ovoj školi, nije nam poznato, ali je iz triju sačuvanih spisa u zbirci Matijaševićevih pisama očito, da je on bio vrlo blizu toj novoj školi. Jedan od tih spisa nosi naslov »Dedi- catio assertionum philosophicarum cardinali Asti. — Anconam« U toj posveti filozofskih postavki kardinalu Astiju kaže se, kako se u brizi za odgoj svećeničke mladeži za njim poveo i hvarski biskup Rajmund Asperti. To je tim ljepše, što njih dvojica hoće da podignu dvije »pre- sjajne grčke kolonije«, jedan onu Sikulaca, drugi Parijaca. (Kolonija Si- kulaca je Ankona, kolonija Parijaca Hvar). »On je odmah čim je postao biskupom, uzeo kao prvu svoju zadaću . . . da, dovedši učitelje u svoj grad, potakne one nauke, koje će mlađim građanima, koje je Gospod po- zvao u svoju službu, a nisu mogli da zbog nestašice učitelja njih do- hvate . . .« Pisac kaže, da se on dao na filozofske nauke, koje prethode teološkim. Iz tih nauka on je iznio neke postavke, koje je njemu (t. j. kardinalu) posvetio.²⁰

Druga je posveta upućena kardinalu . . . koji je bio auditor nekog suda u Rimu. U njoj se kaže, kako je običaj, da oni, koji su se posvetili filozofskim naukama i u njima su toliko napredovali, da mogu da pro- sude u disputacijama, što je u njima pravo, a što krivo, običavaju izdati one teze, o kojima će javno raspravljati. »U toj namjeri ja Ti pružam ove rekao bih prvijence hvarske gimnazije (Pharensis gymnasij), kojoj je udario temelje presvijetli i prepoštovani D. Rajmund Asperti, naš biskup.« Moli ga, da primi ovu posvetu, on, koji je pun onih kreposti, »za koje se odgaja omladina hvarskog klera u ovoj školi, koja je nedavno otvo- rena.«²¹

Treći je spis upravljen kardinalu Priolu u Rim. U tom se spisu isti- će, kako je za »naš grad« (Civitati nostrae), t. j. Hvar, bila najveća sreća, što je postavljen za njegova biskupa D. Rajmund Asperti. Taj je preuzeo misao strica kardinalova Jerolima Priola, koji je bio hvarski

²⁰ Dedicatio assertionum Philosophicarum Cardinali Asti. — Anconam. Rkp. cit. fol. I., K.

²¹ Cardinali . . . qui Auditor Camare fuit diu. — Romam — Rkp. cit. fol. K. v. L.

biskup od 1676.—1699. g.,²² da se u Hvaru otvori škola za filozofiju i teologiju i da se pozovu najučćeniji ljudi, da dođu kao učitelji. Kad se to ostvarilo, »ja sam sa mnogim drugima, potaknut željom za filozofskim naukama, imao za učitelje one, koji su se odazvali biskupovu pozivu.« Što je naučio, vidjet će se iz javne obrane njegovih teza. On te teze njemu posvećuje. To je kao poklon »iz prvijenaca hvarske škole«.²³

Četvrti je spis upućen »Biskupu Bergama.« Pisac posvećuje njemu svoje teze, koje će javno braniti. To čini, jer je on toliko zaslužan za odgoj svojih svećenika. To pak čini »po savjetu presvijetloga i prepoštovanoga gospodina Rajmunda Aspertija, biskupa ovoga grada, koji je . . . ovdje otvorio filozofsku i teološku školu, u kojima pod vodstvom učitelja, koji svoju nauku presjajno u ovoj ustanovi predaju, mlađi iz klera u naobrazbi napreduju . . .«²⁴

Prednji su spisi uvršteni među spise Matijaševićeve i nema nikakve sumnje, da ih je on sastavio, što se vidi iz sjajnoga latinskoga jezika, kojim su pisani, ali i iz načina, na koji su napisani. No nikako nije moguće, da je u to vrijeme bio Matijašević još učenik, jer je Asperti postao biskupom tek godine 1704., kad su Matijaševiću bile već 44 godine i jer je već prije toga on bio profesor u Rovigu i Padovi. To su, bez sumnje posvete, koje je studentima nove škole u Hvaru sastavio Matijašević upućen vrlo dobro kako se to radi na školama, na kojima je on bio nastavnikom. Teško, da nije nadbiskup Asperti, koji je Matijaševiću nudio kanoničko mjesto u Kaptolu hvarskom, njemu ne samo ponudio profesuru na novocsnovanoj školi, nego, što je najvjerojatnije, i organizaciju same škole.

Nemamo, istina, nikakva datuma, kad su te posvete napisane. Terminus ante quem non je godina 1704. U posvetama se kaže, da je biskup Asperti osnovao hvarsku filozofsku i teološku školu odmah pošto je došao kao novi biskup u Hvar, najvjerojatnije 1705. ili 1706. godine. Između 1706. i 1709. godine mi o Matijaševiću ne doznajemo ništa. Možda je on tada bio u Hvaru kao profesor ili organizator nove škole.

Postoji i ta mogućnost, da je Matijašević te posvete sastavio ne za bilo kojeg slušača cve škole, nego upravo za svoga kasnijeg prijatelja Franju Radossija. Ali Franjo Radossio nije bio svećenik, i Matijašević ga nikada ne titulira naslovom »don«, nego »conte«, a nova je škola bila osnovana za višu naobrazbu mlađega klera.

Da bi netko iz Hvara, osim Radossija, bio zamolio Matijaševića na Visu, da im te posvete sastavi, teško je pretpostaviti, kad znamo, da se hvarski Kaptol toga vremena sastojao od dvanaest kanonika, koji su svi svršili teološke studije, a među njima bilo je uvijek i visoko učenih doktora vještih latinskom jeziku.

Još za svog prvog boravka u Padovi ispjevao je i štampao Matijašević nekoliko ovećih pjesama na latinskom jeziku, od kojih spominjemo: 1) »In Budae a Turcarum Tyrannide Libertatem Assertore Invictissimo

²² Farlati, *Illyr. Sacr.* IV. 277.

²³ Cardinali Priolo. — Romam — Cit. rkp. fol. L. v., M.

²⁴ Episcopo Bergomi; cit. rkp. fol. M. v. N., O.

Leopoldo — Carmen ab. Ant. Matthiassevio Caramaneo Dalmata Hissaeo, Patavii MDCLXXXVI, Typis Io. Bapt. Pasquati« — Sup. perm.; 2) »Nauplia per illustrissimum atque excellentissimum Franciscum Maurocenum equitem etc. — Antonii Matthiassaevii Caramanaei Dalmatae Issaei, Patavii 1686«;²⁵ 3) »Hortus adm. R. P. Sac. Sac. Theol. Mag. Jacobi Salomonis e Colonia Cretensi ab Ant. Matthiassaevio alias Caramaneo Dalmata Hissaeo descriptus.«

Osim tih pjesmotvora ispjevao je Matijašević za ovog svog boravka u Padovi i Veneciji još nekoliko njih, koji su nam se sačuvali i u prijepisu Radossija iz 1712. godine, dakle još za Karamaneova života, kao »Antonij Mathiascaevii C^o D^{ac} Hissaei Hypothyposis statuae aeneae equestris Patauii ad D. Antonij — vulgo Gattamelà« datirano u Padovi 1. III. 1687., — štampano u Padovi u tiskari Petri M. Framb. Ovu je pjesmu posvetio Matijašević dubrovačkom plemiću Ivanu Sorkočeviću. — »Castro Novo per ill. atque excell. D. Hieronymum Cornelium veneti exercitus in Dalmatiam imperatorem expugnato — Carmen Ant. Matthiassaevii Caramanaei Dalmatae Issaei I. U. D.«, datirano u Veneciji 1687 —; štampano u Veneciji »apud Io: Franciscum Valvasensem«. Pjesmu je autor posvetio Katarinu Korneliju, sinu Jerolimovu. Ovaj Katarin Kornelije (Cornaro) bio je tada još dječak.

U vrijeme drugog Karamaneova boravka u Veneciji ide njegova pjesma »Epistola ad Marcum Mersium«, datirana u Veneciji 24. lipnja 1704.

Osim ovih sačuvalo nam se u prijepisu Radossijevu nekoliko lijepih povećih pjesama, koje ne možemo točno datirati po vremenu njihova postanka, ali neke možemo približno, jer ih je prepisao Radossio i uz njih metnuo datum prijepisa. Takva je pjesma: »Viridarium illustrissimi Excellentissimi D. D. Ioanis Francisci Mauroceni Patricij et Senatoris Veneti quod est Patavij ad Divi Maximi-Descriptum ab Antonio Mattiassaevio Caramaneo dalmata issensi; Issae per Franciscum Radossium Superiorum Permissu ac Privilegio 1710.«

Drugi su Matijaševićevi spisi: »Locus dictus vulgo Pogliza«, »Sacellum D. Antonii Patauij ab Ant. Caramaneo Dalm. per. Franc. Radossium, 1712« — »Ferocia Turcarum per Christianos compressa, 1716«. — »Ludos appetentibus Bacchanalibus ab Illmo atque Excel^{mo} Dno Marino Capello classis Adriatici sinus Praefecto, Phari hiemante Antonius Caramaneus cum huc peregre advenisse demiratus hoc cecinit, (Per-Fr. Rados. 1712.)« Ova je posljednja pjesma od osobitog interesa i za opće kulturno stanje na našem primorju. U njoj je Matijašević Karamaneo, koji se u vrijeme boravka spomenutog zapovjednika mletačke jadranske ratne mornarice u Hvaru — o. god. 1690. — našao tamo, opisao svečanosti, koje su te zime u Hvaru priredene, i među ostalim hvarski teatar. Pjesma je ispjevana u latinskim heksame-

²⁵ Ove sam dvije pjesme našao u rukopisu g. 1938. Međutim su one pronađene i štampane. Objavio ih je Bacotich u članku »Di due opuscoli a stampa poco conosciuti dell'abate Antonio Caramaneo Mattiasevi di Lissa (1658—1721) u Archivio storico per la Dalmazia, Anno III. vol. IV. Fasc. 23, Roma 1928, str. 229 ss.

trima. U jednoj napomeni toj pjesmi kaže pjesnik: »Prikazivale su se dva puta pastirske ljubavi Arkadije od Pastor Fida. Mislim, da je to učinjeno, da se razvesele Hvarani, koji se hvale, da potječu od Arkadana«. ²⁶ Spominjemo i pjesme: »Ulyssippo civitas caputque Lusitaniae«, zatim »Introducitur Patavina civitas«, obje prepisane 1714. od Franje Radossija, »Laus musicae«, prepisana od Radossija 1711.; »Sacellum Divi Antonij Patavij in tempo eiusdem«, prepisana od Radossija 1712.; »Raptus Helenae novo quondam pingendi genere expressus im museo comitis Camilli de Silvestris Patricij Rhodigini descriptus ab Antonio Matthiassevio Caramaneo Dalmata Issaeo«, prepisana od Radossija 1711., ali nastala bez sumnje još za Matijaševićeva boravka u Rovigu; »Melos ad Michaelem Condopidi Marcellum«.

Vrijedne su njegove »Epistolae philologicae in quosdam nummos et quaedam marmora litterata Dalmatiae«. ²⁷

Još ćemo navesti neke Matijaševićeve spise u rukopisu: »Olyvetum in insula Solynta«, »Autumni descriptio«, »Leonidas rex Spartanorum«, »Hyems«, »In sacerdote Sovichio carmen«, »Epistolae philologicae in quosdam nummos et quaedam marmoralitterata Dalmatiae«, »Distici in lodo di Marc'Antonio Smaievich«, »Due descrizioni dell'origine di Le-signani«, »In auspiciatissimas nuptias Illustrissimi ac excellentissimi D. D. Nicolai Venerii et illustrissimae ac excellentissimae Dae Dae Albae Iustianae epithalamion Antonii Caramanei. (Per Fr. Rados.)« Iako sam našao dosada samo rukopisni primjerak ove pjesme načinjen od Franje Radossija, smatram, da je nesumnjivo ta pjesma bila štampana, jer su takvi sastavci u Matijaševićevo vrijeme bili redovito i štampani.

Matijašević je uvijek podržavao prijateljske veze s raznim ljudima nauke i pjesništva ne samo u Veneciji, Padovi i Rovigu, nego i s onima u Dalmaciji, kojih istina nije bilo mnogo istaknutih, ali ih je bilo dosta, koji nisu pisali učene rasprave, nego su voljeli da se bave knjigom prema svojim mogućnostima i prema svom znanju.

Po svom povratku u Vis Matijašević je ponovno poučavao mlade ljude, između kojih se istaknuo Franjo Radossio (Radoš), koji je počevši od 1712. prepisao mnoge Matijaševićeve pjesme i spise i koga je Matijašević uspio odgojiti napose u historiografiji, da nam je ostavio jedan vrlo dobro sređeni spis o antičkoj Issi prema predavanjima i spisima samog Matijaševića. Kad se Franjo Radossio stalno zadržavao kod svojih roditelja u Hvaru i samo povremeno dolazio u Vis, počeo je Matijašević s njime korespondenciju, koja je trajala od lipnja 1714. g. pa sve do listopada 1719. godine. Od lipnja 1714. pa sve do 16. kolovoza 1717. godine piše Matijašević Franji stalno u Hvar, a ovaj njemu u Vis, a od 24. rujna 1717. godine, kad se Franjo Radossio nalazio u Splitu, u Split.

Prva su pisma, (njih 14) pisana latinskim, a kasnije talijanskim jezikom, a često su dodane i hrvatske rečenice pisane uvijek bosančicom,

²⁶ Ova se napomena nalazi u rukopisu napisanom od F. R. Radossija kod P. Zanella u Visu. U rukopisu u biblioteci hvarskog Kaptola, koji sam ja prije upotrebio, te napomene nema. (v. Hvar, Beograd 1924. str. 185, 186.)

²⁷ Ljubić, Dizionario st. 75.

a ima i latinskih i talijanskih rečenica ili riječi, koje su bosančicom pisane. U svojim prvim pismima često upućuje Matijašević Franju Radosija u latinsku gramatiku, ali je sve to često protkano opisivanjem događaja iz njihova svakodnevnog života. Tako u svom pismu od 9. srpnja 1714. opisuje Matijašević, kako su u Vis došli neki »artisti«, i govori o njihovim majstorijama, a onda odmah zatim potiče svoga bivšeg učenika na izučavanje latinske gramatike.²⁸ U idućem pismu, sve u klasičnom stilu, pisanom 13. srpnja 1714., zahvaljuje Matijašević Franji na zubacu, koji mu je iz Hvara poslao, njegov otac. Zahvaljuje mu tim više, što odavna nije mislio na tako sjajno jelo. »Jedva vjerujem — piše Matijašević — da se igdje na svijetu nalazi neko mjesto, koje toliko oskudijeva u jelima (kao Vis), a napose ove godine, kad vrlo često ne možemo vidjeti ni *hellullas* na prodaju, a nema ništa ni u mesnici ni u ribarnici. Zbog toga sam vrlo često prisiljen provoditi umjereniji život od starih Pitagorovaca, koje je, jer su škrto živjeli, jedino vrt obilno hranio.«²⁹

Matijaševićeva su pisma vrlo interesantna, i on očito i nastoji, da to budu. Tako dok u jednom pismu (1. IX. 1714.) opisuje, kako je pokvario želudac, u istom tom pismu govori o fizici i dijalektici, o rimskim božicama Augeroni i Volupiji, koje je čuveni Calepino spojio u jednu, a zapravo su dvije. Pritom daje on svom učeniku u Hvaru literaturu za to pitanje: Solinusa, Makrobija, Plinija, Augustina, Varona i dr. i preporučuje mu, da ponese sobom kad dođe u Vis, »*Froissardum historicum Galum*«. ³⁰

U Visu živi Matijašević životom svoga mjesta i prati sve, pa i sitne događaje. On prima tamo iz Hvara od Franje Radosija limune, a šalje mu za uzvrat »alcune teghe di fave« domaći grašak, i dvadeset artičoka.³¹ To je bilo 25. svibnja 1715. Iduće godine 1716. šalje 29. svibnja Radosiju šezdeset artičoka i nekoliko teghe boba, jer je čuo, da u Hvaru nema ništa. Malo zatim primio je od Franje 10. srpnja 1716. dvije boce vina. Iduće godine 28. travnja zahvaljuje Franji za poslane mu slatkiše (*savoiarri*), jabuke i »kraljičinu vodicu« (*acqua della regina*), što mu je Franjo poslao za poboljšanje njegove bolesti (astme), a 8. lipnja 1717. za poslano meso.³²

Franjo Radosio šalje Matijaševiću ponekad duhana u listu i burmuta, što ga je uvijek naročito veselilo, i iz Hvara³³ i kasnije iz Splita.

Na Visu je vladala stalno nestašica papira, i on se u svojim pismima Franji često tuži na tu nestašicu. Franjo Radosio šalje mu iz Hvara papira i g. 1716. i 1717.

Pored spomenutog nalazi se u Matijaševićevim pismima i drugih interesantnih pojedinosti i sitnica, koje nam pokazuju tadašnji svakodnevni život, u kojem se on kreće, iako se mnogo i ne kreće među masom.

²⁸ Cit. rkp. fol. 3 v, 4 r.

²⁹ Cit. rkp. 5 v, 6 r.

³⁰ Ib. fol. 14, 15.

³¹ Ib. fol. 30 r., v.

³² Cit. rkp. fol. 75 r., fol. 100, fol. 116.

³³ Rkp. cit. fol. 95, 96.

Za vrijeme njegova boravka na Visu planuo je novi rat između Venecije i Turske (1714—1718), u kome je Venecija ponovo bila u savezu s papom i Habsburgovcima. Još prije nego je rat planuo, govorilo se da će do rata doći, te se širila zajedno s tom viješću i bojazan od gusara.

Iz svoga maloga Visa, nasred Jadranskoga mora, prati Matijašević ratne događaje. Vijesti, koje do njega dopiru, sve su odreda nesigurne, donose ih mornari na malim lađama iz Splita ili Hvara, ponekad koja mletačka ratna lađa, ponekad koja senjska, ili prijatelji iz Hvara pišu o onome, što su čuli. Vijest, koja krene iz Beča ili Venecije, dopre do Visa iznakažena, pretjeruju se pobjede i porazi, raste broj potopljenih neprijateljskih lađa, a to stvara sve veći strah i katkada paniku. Sve mi to vidimo iz pisama, koje Matijašević piše i šalje svom nekadašnjem učeniku, a tada prijatelju mladom Franji Radossiju. Najviše se boji, da će ulcinjski gusari napasti Vis. On te gusare i opisuje kao grabežljive i lukave neprijatelje, spremne radi pljačke i poginuti. Matijašević odmah na početku rata sumnja u dovoljnu spremnost mletačke mornarice, koja je, prema njegovu mišljenju u usporedbi s turskom preslaba. Boji se, da Venecija nema dovoljno vojske ni za obranu svojih gradova. Kaže da je toliko uplašen, da nema ni snage, da odgovori na pisma. Strah ga je da će zbog poziva generalnog providura, da se pošalju mladići na rad na Neretvu i veslači za galije, ostati otoci bez obrane. To pismo, koje je pisano u proljeću 1715. godine Matijašević završava s nekoliko rečenica na hrvatskom jeziku, pisanih bosančicom.³⁴

U pismu od 8. svibnja 1715. piše Matijašević o pobjedi zapovjednika Jadranskoga mora nad gusarima, o kojoj mu je potanko pisao Radossio. Međutim on ne vjeruje, da je ta pobjeda bila tolika, kako se opisuje. Njega naročito interesira, da li će car obnoviti stari savez protiv Turaka s Venecijom, i koji će stav zauzeti Francuska i Britanija.³⁵

Franjo Radossio šalje ponekad Matijaševiću iz Hvara neke »listove« (fogli). Tako mu je poslao i »list iz Beča od 11. svibnja«. Tako je Matijašević doznao za bitku kod Pančeva. O tom piše on Franji 21. lipnja. Kako u pismu, koje mu je prije toga pisao 12. lipnja, govori, da se u Visu širi glas, da je došlo do sukoba između Nijemaca i Turaka, ali ne spominje taj bečki »list«,³⁶ poslao mu ga je Franjo poslije 12. lipnja. Prema tome je Matijašević sa sigurnošću nešto doznao o bici kod Pančeva više nego mjesec dana kasnije, pošto se ona zbila.

Matijaševića interesiraju sve te vijesti, koje dolaze izdaleka, ali njega najviše interesira ono, što se zbiva na Jadranskom moru, jer je njegov Vis stalno otvoren napadajima gusara. 12. veljače 1715. pisao je on Franji Radossiju, da je jako uzrujan zbog »dolaska gusara, za koje se čuje da su ušli u ove vode«. Bili su to ulcinjski gusari. Strah od gusara toliko ga je obuzeo, da ga je prisilio da misli na barbare i da latinski zaboravi. Čulo se, da su se gusari iskricali u luku »Zakamičje« (ovu riječ ispisuje

³⁴ Antonius Caramaneus Francisco Radossio S. A. D. Cit. rkp. fol. 19—21.

³⁵ Ibid. fol. 21—22 r.

³⁶ Cit. rkp. fol. 31, 32.

bosančicom). Poslije teške noći provedene u strahu došla je vijest iz Komiže od prokuraturih k sucu« (pisano bosančicom) o noćnom iskrcavanju gusara iz lađe na kopno, odakle su krenuli prema izvoru »Dragovoda«, ali su ih domaći odbili. Tada se očekivalo, da će ući u višku luku. Tu su vijest čuli u Visu pred noć. Sav u strahu čuo je Matijašević, kako zvono zvoní i zove na oružje. Istovremeno čulo se i pucanje iz pušaka. Kad je doznao za uzrok tome, zatvori se u kuću i spremi na eventualan bijeg. Cijele noći u strahu Matijašević, koji je, kako se čini, bio velika kukavica, stvorio je odluku, da ostavi Vis i da se preseli u Veneciju, gdje će biti od takvih iznenađenja siguran. Ali se bojao, da gusari ne napadnu na putu lađu, kojom bi se on vozio. Međutim se ujutru ustanovilo, da u Vis gusari nisu dolazili, i da je toliku buku izazvao prolom oblaka nad Visom.³⁷

Taj strah od gusara nije ostavio Matijaševića ni 1716. On i tada stalno prati ratne događaje i njegova su pisma Radossiju uvijek njima prožeta. Tako se on u pismu 20. svibnja 1716. g. veseli vijesti, da su savezu protiv Turaka pristupile i Poljska i Rusija.³⁸

Ali strah od gusara Matijaševića ne ostavlja, iako on i dalje marljivo radi i bavi se antičkim problemima. U svojim pismima on ispravlja Franjine stihove i stil, naročito latinski, ali su mu gusari stalno pred očima, napose u svibnju, kad u pismu od 1. lipnja spominje čak 10 ulcinjskih galija, za koje želi da budu spaljene, »kao one prošle godine«.³⁹

Vijesti, koje stižu od Matijaševića, govore su, u svibnju 1716. g., da su carevci izvojevali jednu znatnu pobjedu kod Beograda,⁴⁰ (1. lipnja 1717.). Godinu dana zatim, da Venecija namjerava upasti u Albaniju,⁴¹ gdje će je pomagati albanski kršćani, da »steknu svoju slobodu pomoću naše vojske« (28. lipnja 1717.). Ali njega su najviše interesirale vijesti o situaciji na moru, jer je ta bila ipak za njega, koji je živio u Visu gotovo na samoj obali, gdje se nalazila njegova kuća, od najvećeg interesa. Takvu je jednu vijest primio u srpnju 1717. g. Preko vlasnika jedne lađe, koja je gotovo redovito saobraćala između Visa i Hvara, nekog Mladinea, doznao je on neke novosti, koje mu je Franjo saopćavao, i pisao mu, da je to glas, koji kola među većinom, i to među onima, koji se lako ne zanose. Međutim je on doznao od nekih Bračana, da je mletačka flota napala tako snažno tursku, da je potopila nekoliko »sultana« i prisilila ostale, da se povuku. On međutim, u to ne vjeruje i kaže, da su to samo sanje. Krstarenje mletačkog zapovjednika flote Flanginija pred Dardanelima ne ugrožava glavni grad, koji mora da je dobro opskrbljen namirnicama, jer bi inače već Turci u Carigradu naredili svom komandantu, da otvori put lađama, koje te namirnice donose. Matijašević ne vjeruje u spomenute vijesti i smatra ih pretjeranima.⁴²

³⁷ Cit. rkp. fol. 16—19.

³⁸ Ibid. fol. 62 v. 63 r.

³⁹ Cit. rkp. fol. 64—66.

⁴⁰ Ibid. fol. 66 v.

⁴¹ Ibid. fol. 125.

⁴² Pisma Matijaševića Franji Radossiju od 28. lipnja i 31. lipnja 1717. Cit. rkp. 126, 127.

Tek kad mu je Radossio poslao izvještaj kapetana galeaca Capella vladi u Veneciju o posljednjoj bici na moru, koja se na vidiku Monte Santa vodila 16. lipnja od 16 do 22 sata i u kojoj je pogođen iz puške i zapovjednik Flangini, Matijašević vjeruje u izvještaj. Prije toga borba se vodila pred Dardanelima, a počela je 10. lipnja, kad je turska mornarica izašla iz Dardanela, da napadne mletačku, koja je tamo još 8. lipnja bila doplovila. Međutim, do prvog je sukoba došlo 12. lipnja, kad su napali Turci uveče u 21 sat i pri mjesječevu svijetlu vodila se borba do 3 sata u noći. Sutradan, 13. lipnja bitka se ponovila. Mlečani su bili jači, i Turci se povukoše na Tenedos, a Mlečani odjedriše put rta Matapana, a da nisu izgubili nijedne lađe.⁴³ Gdje se nalazio ovaj Monte Santo, nije moguće točno odrediti, ali je to bio vjerojatno Athos, koji se grčki nazivao i zove se i danas Hagion Oros (Sveta Gora).

Međutim su prispjele u Vis dvije lađe, kojih su mornari pripovjedali, da je došlo do sukoba između jedne turske i jedne mletačke flote u arhipelagu. Mletačka je flota bila pojačana lađama saveznika. »Pripovijest nosi na sebi — prema mom mišljenju — neko naličje istine«. Taj se sukob navodno zbio poslije prednjih. Turska je flota bila uništena, a saveznici su izgubili šest lađa: dvije mletačke, dvije malteške i dvije portugalske.⁴⁴

Vijesti o ratu stizale su spomenutim putovima do Matijaševića, kojima on ponajviše ne vjeruje, jer govore gotovo uvijek o kršćanskim pobjedama, u kojima je propalo mnogo tursko brodovlja, a kršćanske su lađe ostale sačuvane. To on pripisuje sve samo pukim željama.⁴⁵

Kad se Franjo Radossio nastanio u Splitu, nastavila se između njih vrlo učena korespondencija, ali vijesti o ratu uvijek ih interesiraju i jedan drugome ih saopćava.

Konačno godine 1718. u lipnju saopćava Radossio iz Splita Matijaševiću, da su preliminari mira utvrđeni i šalje mu prijepis tih preliminara, čemu se on u svom pismu od 26. lipnja uveliko raduje.

Pored rata Matijaševića interesira uvijek nauka i književnost. Inače, iako on ponekad spominje, kako se bavi i poljoprivredom, to iz njegovih pisama naročito ne izlazi. Njega interesiraju kudikamo više ruševine stare Isse nego prihodi pojedine godine. On o urodu polja uopće i ne govori, a o ribarstvu, koje je i u njegovo doba bilo i na Visu i u samome Visu uveliko razvijeno, isto tako šuti. Za njega kao da ne postoji taj radni narod, kojemu je on neko vrijeme bio župnik. On piše Radossiju usred ribarske sezone, gdje je bilo i dana velikog ribolova, a i vremena, kad se riba nije pojavljivala, što je sve utjecalo uvelike na život njegovih sumještana, ali nikada on o tome u svojim pismima ne govori.

Mi smo iznijeli nešto, što smo mogli da izvučemo iz njegovih vrlo učenih pisama, iz čega doznajemo o prilikama na ovom otoku za vrijeme rata, a slično je bilo i na drugim otocima. Međutim je sve to premalo, a da bismo upoznali tadašnji dnevni život na njemu. Kudikamo više doznajemo iz raznih dokumenata, koji nam pokazuju život i radne uvjete

⁴³ Pismo Matijaševića dd 4. agosto 1717. Cit. rkp. fol. 129, 130.

⁴⁴ Pismo Matijaševića od 8. kolovoza 1717. Cit. rkp. fol. 131, 132.

⁴⁵ Ibid. fol. 133, 139.

ribara, u prvom redu u Komiži, a onda u Visu.⁴⁶ Ali se tome ne treba čuditi. Ne samo Matijašević, nego ni drugi pisci toga vremena nisu se osvrtni na dnevne nevolje seljaka, zanatlija i radnika uopće, a ni na produkciona sredstva u vezi s njihovim radom. To će se dogoditi u Dalmaciji ponešto tek krajem XVIII. stoljeća. I Matijašević i drugi gladili su samo svoje stihove i svoje sastavke, tražeći što točniju i savršeniju formu. Savršen latinski jezik u njegovim sastavcima interesirao je Matijaševića kudikamo više od što boljeg obrađivanja njegovih vinograda. To isto vrijedi za njegove učene suvremenike u cijeloj Dalmaciji.

Matijaševića je naročito interesirala stara povijest i njegova rodnog otoka i Dalmacije. Iz toga područja on sam nije ništa publicirao, ali je u nekoliko pisama iznio svoje rasprave o raznim povijesnim pitanjima, naročito o onima iz starog vijeka i prvih kršćanskih stoljeća. Te su rasprave bile o Liburnima, o Issi, o starom Hvaru, o domovini sv. Jerolima, o staroj Korčuli, o kaptolu sv. Anastasije, o Tomi Arhiđakonu, o rušenju Salone od strane Gota, o djelima Dionovim, o redenu biskupa, o dvjema Marijama, o brodolomu apostola Pavla, da li je poslije njega dospio na Mljet ili Maltu. Pritom voli Matijašević najviše formu dijaloga, t. j. pisma i odgovore na pisma.

Njegovo raspravljanje i njegovi zaključci o povijesti stare Isse nalaze se razasuti u raznim pismima, i to: u pismu kontu Camillu Silvestriju u Rovigu,⁴⁷ pisanom 30. ožujka 1716., korčulanskom kanoniku Jakovu Salečiću u pismu 11. srpnja 1716.,⁴⁸ u pismu Jurju Radossiju u Hvar 3. lipnja 1717.,⁴⁹ Gosp. N. N.⁵⁰ Iako ta pisma nisu bila namijenjena širokoj publici ni za štampu, ona su bila pisana s velikom akribijom i s dubokim poznavanjem klasične i kasnije literature. Tako je Matijašević i mogao postaviti jednu zaokruženu sliku stare Isse, koja ma da ne odgovara našim današnjim shvaćanjima, jer se bazira gotovo isključivo na pričama i jer više odiše učenošću tadašnjeg vremena, nego stvarnošću, Matijašević je pokupio vijesti o Liburnima i njih razradio i složio. On vidi u Pelazgima ocele Liburna. On uzima, da su djeca Amazonki pod vodstvom Liburna došli na Jadransko more. Oni su se naselili na Visu, pa na Hvaru i t. d. Za nas su sve to danas interesantne priče, ali u te priče vjeruje Stanić, koji je parafrazirao Matijaševićeve izvode u svom spisu »Studi storico-critici sopra l'isola e l'antica città di Lissa (Issa)«, koja je štampana u Zadru 1864. g. i preštampana u Archivio storico per la Dalmazia, I. i II., Roma 1926. i 1927. One se nalaze uz neke promjene i u jednoj povijesti Dalmacije, koja je izašla prije dvadesetak godina i nema naučne vrijednosti. Matijaševićovo shvaćanje, makar ne odgovara

⁴⁶ Vidi moju »Dokumenti za povijest ribarstva na istočnoj obali Jadranskog mora«, I. Otoci Vis i Hvar, Zagreb, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, knjiga 4, Zagreb 1953.

⁴⁷ Risposta del signor Dr. Caramaneo al signor Co: Camillo Silvestri; cit. rkp. fol. 56 v., 57—62.

⁴⁸ Al signor D. Giacomo Salecich canonico di Corzola — cit. rkp. fol. 82—91.

⁴⁹ Al signor Co. Georgio Radossio — Lesina — cit. rkp. fol. 102—116.

⁵⁰ Al Signor N. N. Di Lissa e di Lesina — cit. rkp. fol. 255—262.

stvarnoj povijesti, temeljeno je na vlastitom istraživanju, i ono je — prema ondašnjem stanju nauke — na tadašnjoj naučnoj visini. Za nas ima vrijednosti utoliko, što je Matijašević pokupio mnogobrojne podatke za koje je mislio da rješavaju postavljen zadatak.

Živeći povučeno u Visu, Matijašević je ostao stalno u kontaktu s onovremenim naučnim svijetom, koji se bavio poviješću, pjesništvom i arheologijom. Mi možemo čak kazati, da je on, što se arheologije tiče, bio u Dalmaciji glavna ličnost. Godine 1713. 25. svibnja šalje Matijašević arcipretu Sori u Split prijepis jednog latinskog natpisa, koji se nalazio u crkvi dominikanaca u Visu. Taj je natpis tumačio Sori Matijašević izvanrednom erudicijom i akribijom, koja odaje čovjeka vrlo dobro upućena u tadašnji numizmatički metod.⁵¹

Na kraju svog pisma, u kojem je iznio svoju raspravu o tom natpisu, molio je Matijašević Soru: »Ako biste Vi imali neku osobu vještu, koja bi pošla u Trogir, molim Vas, da joj preporučite, da prepíše natpis, koji se nalazi u dvorištu gosp. Buffalisa.«

Dopisivanje između korčulanskog kanonika Salečića i Karamanea pokazuje nam, kako je ovaj posljednji stalno ostao najistaknutija ličnost u Dalmaciji, koja se arheologijom bavila. Već je prije Salečić molio Matijaševića za neke upute u arheološkim pitanjima. To nam se pismo kao i odgovor Matijaševićev na nj, nije sačuvalo.

U svom pismu od 26. juna 1717. don Jakov Salečić obraća se ponovo Matijaševiću s nekim pitanjima u vezi s raznim nalazima na Korčuli, a napose ga moli, da mu rastumači jedan natpis, koji se nalazio blizu crkve fratara na otočiću. Istovremeno šalje Salečić Matijaševiću i jedan prijepis nekog natpisa, koji se nalazio na trgu u Kotoru, a koji je on prepisao, kad je tamo bio.⁵²

Odgovor Karamaneov⁵³ na pismo Salečićevo odaje čovjeka, koji je savršeno vladao tadašnjim arheološkim znanjem, a u isto vrijeme i učitelja, koji stoji visoko nad onima, koji mu se obraćaju. Matijašević zapaža sasvim dobro, kako grobovi na Korčuli, o kojima mu je pisao Salečić, koji se nalaze na vrhovima bregova, ne pripadaju ni Grcima ni Rimljanima, koji su ih većinom gradili uz javne ceste. To onda Matijašević dokazuje citatima iz pisaca. To je vrijeme, kad se još uopće nije ni pomišljalo na prehistorijske spomenike, nego se sve dovodilo u vezu s onim, o čemu se nešto u literaturi nalazilo. Tako i on, da rastumači, kome su te gomile na brdima mogle pripadati, uzima za dokaz Isidora, Vergilija, Seksta Aurelija Viktora, Servija, Bibliju. On smatra, da su pokapanje na vrhuncima bregova donijeli u naše strane Feničani, a i samo ime Korčule dovodi on u vezu sa sirsom riječju Karkar. Konačno zaključuje, da su Sirijci bili prvi, koji su zauzeli Korčulu. To onda proširuje dalje, za što mu služe i Herodot i Diodor, i Eustatije, i Dionizije

⁵¹ Al Signor Arciprete Sore — Spalato; Rkp. cit. fol. 276 r. —284 r.

⁵² Lettera del Signor D. Giacomo Salecich Canonico di Curzola al Signor Dr. D. Antonio Caramaneo; Rkp. cit. fol. 231 v.—233 v.

⁵³ Risposta del Signor Dr. Antonio Caramaneo al Signor Canonico D. Giacomo Salecich; Cit. rkp. fol. 233 v.—242 r.

Perieget. Da su Feničani, koje on identificira sa Sirijcima, bili prvi, koji su naselili Korčulu, po Matijaševiću mišljenju, potvrđuje i natpis s nepoznatim pismenima. Iza njih došli su Knidijci.⁵⁴

U istom pismu tumačio je Matijašević i kotorski natpis, koji mu je u prijepisu dostavio Salečić.

U idućem je pismu 22. III. god. 1719. Salečić poslao Matijaševiću u prijepisu onaj nečitljivi natpis. Taj se natpis nalazio uklesan u živoj stijeni do neke Gradine.⁵⁵

Na ovo pismo nije Salečić dobivao odgovora. Tada je on 9. listopada 1720. g. pisao Matijaševiću, da su »gotovo dvije godine, što mu je poslao pismo sa prijepisom nepoznatih pismena ili cifara«, ali odgovora nije dobio. U ovom pismu pita što misli o jednom pismu pape Inocentija pisanom g. 340., da li je ono pisano zadarskom Kaptolu.

Matijašević mu je odgovorio odmah, još 28 listopada jednom učenom raspravom o tom pitanju. Priznao mu je, da je primio ono pismo, u kom ga je molio, da mu protumači nepoznata pismena, ali se nije na to ni ovog puta osvrnuo.⁵⁶

O antičkim novcima govori i raspravlja Matijašević u više navrata. Tako u pismu Franji Radossiju u Split od 5. listopada 1718., u kom mu tumači jedan poslani rimski novac,⁵⁷ zatim u pismu Vinku Radossiju u Hvar od 29. XI. 1720.,⁵⁸ u pismu od 15. prosinca 1719. Jeremiji Lupi (Vukašinoviću) u Hvar,⁵⁹ 10. prosinca 1720. D. Bartolu Radossiju u Hvar.⁶⁰ U jednoj raspravi raspravlja Matijašević o starim isejskim novcima,⁶¹ a u svojoj korespondenciji o staroj Issi iskorišćuje i numizmatički materijal. Napose raspravlja Matijašević o jednom natpisu, koji se nalazio u Zadru na uglu vrta ninskog Kaptola na trgu kaštela.⁶²

Drugi jedan natpis iz Zadra poslao mu je u prijepisu konte Fondra, a Matijašević ga potanko i opširno analizira.⁶³

Napose raspravlja Matijašević o jednom natpisu iz Perasta, koji mu je u prijepisu poslao Luka Matošević, a koji je prije toga publicirao Lucius. Matijašević opaža nedostatke u prvom i drugom čitanju i iznosi svoje čitanje, koje opširno obrazlaže.⁶⁴

1. srpnja 1720. uzima u razmatranje natpis, koji mu je u prijepisu bio poslao Nikola Michieli iz Trogira. Taj nadgrobni natpis tumači Matijašević i ističe, da to čini »s više pažnje sada, kad se nalazim blizu groba, a što nisam učinio onda, kada sam imao čast primiti ga. Bliza smrt mi rasvjetljuje um kao labudima glas«. Od te rasprave sačuvao nam

⁵⁴ Cit. rkp. fol. 238 r.

⁵⁵ Cit. rkp. fol. 242 v., 243 r. v., 244 r. v.

⁵⁶ Cit. rkp. fol. 245 ss.

⁵⁷ Cit. rkp. fol. 179 v, 180 r.

⁵⁸ Cit. rkp. fol. 219, v.

⁵⁹ Cit. rkp. 217 v, 218 r., v.,

⁶⁰ Cit. rkp. I. br. 67.

⁶¹ Cit. rkp. II. fol. 95.

⁶² Cit. rkp. sv. II. fol. 128. Taj je natpis publiciran u CIL III. 2903.

⁶³ Cit. rkp. II. fol. 129—137. Publ. u CIL III. 2932.

⁶⁴ Ibid. fol. 138—158. Publ. u CIL III. 1717.

se samo početak. Vjerojatno se ostalo izgubilo, a najvjerojatnije je, da je prepisivač to ostavio da kasnije prepíše, a onda to nije učinio jer je posljednja rečenica prekinuta, a iza toga slijedi 9 praznih strana.⁶⁵

Matijašević je, kako se iz prednjega vidi, bio u svoje doba jedini u Dalmaciji, koji se arheologijom naučno bavio. Ona se, istina ograničila samo na epigrafiju i numizmatiku, ali je Matijašević u tom pogledu stajao na tadašnjoj naučnoj visini. Istina, nije on mogao njom onako ovladati, kako bi to bio mogao, da se nalazio uvijek u jednom gradu, gdje se nalazila i velika biblioteka i veći broj ljudi, koji su se time bavili, ali je on ipak s onim znanjem, koje je stekao u Veneciji, pokazao mnogo. Matijašević je bio u svoje vrijeme prvi arheolog Dalmacije od Zadra do Kotora. Njemu se obraćaju i Zadrani i Ninjani i Trogirani i Splitsani i Dubrovčani i Hvarani i Peraštani i Kotorani, i on svima njima odgovara dostojno naučenjaka svoga vremena i u mogućnostima svoga vremena. Međutim nije Matijašević Karamaneo zaslužan toliko zbog spomenutih pjesama i radova, koliko zbog svoje historije Visa. Tu historiju Visa nije on sam sastavio onako, kako je ona u rukopisima do nas došla, nego ju je iz njegovih spisa sastavio mnogo godina poslije njegove smrti, g. 1762. njegov bivši učenik i prijatelj hvarski plemić Franjo Radoš (Radossio). Sam rukopis nosi naslov;

L .D. O. M.

*Notizia di Lissa, e di Lesina, cavata dagli antichi autori da D. Antonio Mattiassevich Caramaneo, Dottor in ambe le leggi, eccellente Poeta, e Soggetto eruditissimo, qui da un suo uditore unito l'anno 1762.*⁶⁶

Ma da ovaj spis ne potječe kao takav iz pera samoga Matijaševića, on je svakako sastavljen na osnovu njegova rada i očito je, da je on sam namjeravao da napiše historiju Visa, pa da je ona uglavnom bila od njega i dovršena. Ona se prema tome ima smatrati kao njegovo naučno djelo. Tu je on upotrebio uopće sve ono, što se nalazilo u starim klasicima, a i u kasnijoj literaturi o staroj Issi i otoku Visu, nastojeći da kritički prikaže pojedine navode. Razumije se, da ta historija stare Isse, kako ju je Matijašević iznio, ne odgovara današnjem stanju nauke, i zbog toga je ona danas u tom svom dijelu neupotrebiva bez prethodnog kritičkog pregleda.

Ovaj je Matijaševićev rad uzeo A. Stanić za podlogu svoje radnje: »Studi storico-critici sopra l'antica città di Lissa«. ⁶⁷ Radnja Stanićeva nije mnogo odmakla od one Karamanea-Radossija. Stanićeva radnja preštampana je gotovo u cijelosti u »Archivio storico per la Dalmazia«.

Za nas je mnogo važniji i interesantniji tekst samoga Matijaševića koji se nalazio kod don Apolonija Zanelle u Visu, razbacan po njegovim pismima, prema kojemu je, bez sumnje, i sam Radossio radio. Ti spisi,

⁶⁵ Cit. rkp. II. fol. 95.

⁶⁶ Rukopis je kod mene, a potječe iz porodice Radossio.

⁶⁷ A. Stanić, Cenni itd. Zara 1864.

zapravo pisma, skupljena su vjerojatno od istog Radossija. Radossijev se sastav odnosi samo na staru historiju Visa, a u pismima se samog Matijaševića nalazi i opis tadašnjeg Visa i Komiže, iz čega možemo da upoznamo tadašnji Vis i prilike u njemu. Matijašević je tu u formi pisama upućenih u razno vrijeme raznim svojim prijateljima izlagao historiju Visa i tadašnje prilike na tom otoku. Opis tadašnjeg Visa, datiran je u Visu 11. srpnja 1710., a Komiže, koji mu je dostavio jedan prijatelj iz Komiže, 10. srpnja 1716. Matijaševićev opis tadašnjeg otoka Visa, a napose dvaju većih mjesta Visa i Komiže obiluje podacima o tadašnjem stanju na otoku. Ti se podaci odnose u prvom redu na crkvene prilike, na crkve i samostane, na procesije, na bratovštine, ali i na ostatke stare Isse, koje on iznosi ukratko prema tadašnjem stanju. Svakako su od arheološkog interesa neka opažanja Matijaševićeva, kao ono o jednom hramu, kojega se vidni ostaci nalaze na posjedu nekog gospodina Civatellija iz Zadra, zatim o ostacima na posjedu porodice Radossio (Radoš), za koje on smatra da pripadaju javnim termama, što zaključuje po nekim komorama (celle), »koje je dao porušiti gosp. Jakov za lukove svoje nove zgrade, a bile su slične onima, koje opisuje Plinije«. »Tada su bile nađene neke olovne cijevi, kojima je prolazila voda, određena za to mjesto«. Pored ostaloga govori Matijašević o viškom amfiteatru, za koji misli da je bio sagrađen, kad su Isejci postali rimski građani. To on izvodi odatle, što Grci nisu imali amfiteatre, nego teatre.⁶⁸ Da je to Matijaševićovo mišljenje netočno, ne treba da ovdje spominjemo. U Issi nije postojao amfiteatar nego teatar, i taj je bio sagrađen u I. st. n. e.⁶⁹

Matijaševićev opis Visa i Komiže svakako nam je izvanredno dragocjen, jer potječe od čovjeka, koji je sve ono, što je gledao, nastojao objasniti svojim poznavanjem historije, a to je bilo za ono vrijeme znatno. Nedostaje nam Matijaševićovo zapažanje tadašnjih ekonomskih i društvenih prilika na Visu, ali nam to Matijašević, koji je bio sin ne samo svoga otoka, nego i svoga vremena, nije mogao dati, kako će to sjajno učiniti, ukoliko se odnosi na ekonomske prilike šezdeset godina poslije njega, komički liječnik Barbieri.⁷⁰

Od cijelog Matijaševićeva rada bez sumnje je najvrednija rasprava »Riflessioni sopra la vita di San Doimo, primo vescovo di Salona e martire, Patron della città di Spalato, dalla quale sono formate le lezioni pel secondo notturno, a 7 Maggio«.⁷¹

Ova je rasprava nastala tako, što je nekadašnji učenik, a tada dobar prijatelj Matijaševićev Franjo Radossio, zalazeći u Splitu u dućan Pisentija, gdje su se sastajali neki intelektualci i raspravljali o raznim naučnim pitanjima, došao u sukob s nekim Splićanima, a osobito s kanonikom Gorisijem i njegovim prijateljem, a Matijaševićevim neprijateljem kanonikom Mihićem. Radossio je od svog učitelja Matijaševića

⁶⁸ Rukopis kod g. Apolonija Zanella u Visu.

⁶⁹ Apollonio Zanella, Il teatro romano di Lissa, Bull. Dalm.

⁷⁰ G. Novak, Dokumenti za povijest ribarstva na istočnoj obali Jadrana, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske II., Zagreb 1952.

⁷¹ A. Zanella, Riflessioni etc. Bull. Dalm. XX. Suppl.

naučio gledati historiju sa čisto naučne strane i ne miješati u nju pobožne želje i pripovijesti. Tako je on od svog učitelja naučio i to, da je Toma Arcidjakon mnoge svoje tvrdnje prosto izmislio i da one nemaju nikakve podloge u stvarnosti. Kad je tako Franjo Radossio ušao u polemiku, našao se u neprilici, jer nije bio dorastao svojim protivnicima, koji su za sobom imali cijeli gotovo Split, tradiciju i kampanilizam. Rušiti vjerovanje, da se u Splitu nalaze kosti sv. Dujma, učenika apostola Petra i prvog solinskog biskupa, značilo je za Splitskane uvredu.

Kad je tako Franjo Radossio ušao u polemiku, trebalo je da nastavi, ali kako nije bio dovoljno jak, obratio se svom učitelju Matijaševiću. Matijašević je bio načistu u svojim stečenim i dobro promišljenim i argumentiranim postavkama, ali je Radossiju trebalo takvih argumenata, koji su mogli njegove protivnike da poraze. Nije ni Matijaševiću bilo lako pomagati svoga prijatelja. On je to stalno činio i upućivao ga u pismima.⁷² Međutim, on je trebao literature, koje u Visu nije imao. Nije imao ni Tominu historiju, koja je protivnicima bila glavni argumenat. On je molio svog učenika Franju Radossija, da mu pošalje iz Splita prijepis nekih poglavlja Tominih. Uspio je da mu je Tominu Historiju Salonitanu pozajmio Gazari iz Hvara. Tada je on sastavio čitavu raspravu o pitanju sv. Dujma i uputio ju je Franji Radossiju, s molbom, da je upotrebi i vrati. Tu raspravu, koju ja nisam našao među Matijaševićevim spisima na Visu, publicirao je Apolonije Zanella, prema rukopisu u gimnazijskoj biblioteci u Zadru.

Ova rasprava pokazuje da je Matijašević bio ne samo solidan naučni radnik, nego i čovjek širokog horizonta i neustrašivi borac za naučnu istinu, spreman za tu istinu i trpjeti, kako se i dogodilo. U ovom svom spisu Matijašević je ustao protiv tadašnjeg službenog mišljenja splitske crkve, koje je išlo još od Tome Arhidjakona, da je sveti Dujam bio učenik svetoga Petra i da se njegove kosti nalaze u katedrali u Splitu. Matijašević je naučnim dokazima pobijao tu tvrdnju ističući, da sv. Dujam biskup i mučenik nije bio učenik sv. Petra i da se njegove moći nalaze u Rimu u crkvi sv. Venancija, kamo ih je dao prenijeti papa Ivan IV, koji je dao u istoj crkvi načiniti i mozaik, na kojem je bio prikazan sv. Dujam sa svojim drugovima.

Ove naučne istine, koje su u posljednje vrijeme naučno potpuno dokazali prvaci crkvene historije, među njima i naš Monsignor Frano Bulić, uz oštru oporbu s protivne strane, i koje su potpuno potvrdila arheološka iskapanja i nađeni natpisi u Solinu, iznio je prvi neustrašivo, i što je za ocjenu Matijaševićeve naučne vrijednosti od velikog značenja, on prvi.

Dobro fundirano naučno mišljenje Matijaševićevo izazvalo je oštru oporbu. Počeše ga napadati kao heretika i kao novog Markantuna de Dominis. Ovi Matijaševićevi protivnici raširiše naokolo tu svoju klevetu, kojoj su podlegli ne samo neupućeni, nego i ljudi, kojih je naučno znanje inače bilo neprijeporno, kao jezuite otac Ričeputi, osnivač djela

⁷² Cit. rkp. fol. 183—203.

»Illyricum Sacrum«, i Farlati, koji je to veliko djelo nastavio i gotovo dovršio. Otac Ričeputi je prije mnogo držao do Matijaševića, kao naučenjaka i prijatelja jezuita. U svom pismu od 8. svibnja g. 1710., koje je Ričeputi pisao Matijaševiću, javljao mu je, da želi doći u Vis, da se s njime porazgovori. Matijašević je odmah odgovorio ocu Ričeputiju, da će ga vrlo rado primiti u svoju siromašnu kuću. Nije poznato, da li je Ričeputi doista i došao u Vis.⁷³

Sada, poslije Matijaševićeve rasprave o svetom Dujmu promijenio je Ričeputi mišljenje o Matijaševiću i vrlo ga žestoko napao u svom djelu »Memorie di cose dalmatiche nella storia della vita di San Giovanni Orsini, vescovo di Trau«. ⁷⁴ »... Pred malo vremena — pisao je sada Ričeputi — digao se jedan oporben duh i napisao protiv nauke, za koju se može kazati da je od sv. Ivana, a koja je tako očita i nepobitna, nekih dvanaest »Razmatranja«, kojima je svrha da pobiju općenito mišljenje, da je sv. Dujam učenik sv. Petra, i prvi biskup solinski i da ga svedu na sveca kasnijih vremena i možda više imaginarnog nego stvarnog. Ali nebo je brzo začepilo usta neopreznom oporbenjaku. Idu iz ruke u ruku nekih ljudi prijepisi takvog rada, koji je puniji strastvenih sofizama nego riječi, ali oni ne smetaju ni najmanje, jer se smatraju za braću i drugove s onim najlažljivijim Markantuna de Dominisa, koji je govorio i radio koliko je god znao, da poruši stolicu svetog Dujma, na kojoj je sjedio, sa svrhom da se onda na njenim ruševinama digne, da napadne najviše prijestolje preblaženoga Petra«. ⁷⁵

Nastavljač Ričeputijeva rada i izdavač djela »Illyricum Sacrum« jezuita otac Farlati pobija Matijaševićeva »Razmatranja« a onda ga, ne spominjući njegovo ime, uvelike grdi. ⁷⁶ Govoreći o svetom Dujmu kaže Farlati, kako je već sve bio marljivo uredio i kako je to već bilo sve gotovo za štampu, kad su mu u Splitu kazali, da je »već davno izašla na javu i da se nalazi kod nekih neka knjižica, u kojoj ima mnogo stvari, pisanih krivo i lakoumno o sv. Dujmu, o njegovu poštivanju i njegovim moćima uz tvrdnju da on nije živio u apostolsko doba. Namjerice — piše Farlati — prešućujem ime autora, koji je već davno umro, da poštedit njegov dobar glas i uspomenu. Bio je on doktor obiju prava, i doista, čovjek oštra i pronicljiva duha, uronio u latinsku i grčku literaturu, mnogo i svestrano izobražen; ali mislim, da ga treba ubrojiti među one, koji vole da se služe onim sposobnostima, koje im je priroda dala, koje su naukom stekli i kojima obiluju, da ruše stare i pobožne tradicije, nego da ih utvrđuju. On je dakle, nema mnogo godina, predao javnosti neko svoje mračno djelo, talijanski pisano, i razdijeljeno u dvanaest poglavlja . . . « — Iza toga iznosi Farlati sadržaj Matijaševićevih »Razmatranja«, a onda sipa na njega svakojake grdnje ističući da mora da se njima pozabavi, jer se tih knjižica nalazi mnogo po Dalmaciji i Italiji, kod

⁷³ Zanella, o. c. st. XI.

⁷⁴ Riceputi F. Memorie di cose dalmatiche, publ. Stefano Paulovich Lucih, Zara, Demarchi-Rougier 1864, st. 57, 58.

⁷⁵ Riceputi ed. cit. st. 57, 58.

⁷⁶ Farlati, Illyricum Sacrum I. str. 409 ss.

svih onih, koji se bave dalmatinskim stvarima. — Pošto je tako napao svom žestinom Matijaševića, Farlati kaže, da bi se on bez sumnje sada pokajao, da je živ, i kad bi vidio, što su sve razni pisci o tom pitanju protivno njegovim izvodima prije iznijeli. »Ali je on, preranom sudbinom ugrabljen prije vremena pošao onamo, gdje ne preostaje nikakva mogućnost pokajanja, ako se nije možda opametio prije nego je odavde otišao. Ja se doista bojim, da mu Bog, koga je rasrdio, nije poslao smrt prije vremena. I doista su ovo mišljenje mnogi dijelili i javno izražavali, pa se ono proširilo u narod, i sasvim je prevladalo mišljenje, da je on od Boga i svetog Dujma bio kažnjen zbog svoje drzovitosti; budući da je on malo poslije toga, kako je iznio na svijetlo ono djelo, koje je dostojno tame i javne osude i sramote, umro, kad mu još nije bilo vrijeme, jer je još bio mlad i snažan, mimo očekivanje i svoje i sviju« . . . Iza toga Farlati na punih 114 strana folija iznosi dokaze, koji, prema njegovu mišljenju, obaraju Matijaševićeve tvrdnje i utvrđuju tadašnje službeno mišljenje splitske crkve.

Međutim, nije istina, da je Matijašević, kojemu su, kad je umro godine 1721., bile 63 godine, bio pun snage i zdravlja, jer je trpio mnogo godina prije tog svog spisa od želuca i od astme. I napokon današnja je nauka pokazala, da je Farlati imao krivo, a Matijašević pravo.

Izdavač Ričeputijeva spisa »Memorie di cose dalmatiche« kanonik Stjepan Paulović Lučić primijetio je još godine 1864., dakle u doba, kad se nije moglo ni naslućivati, kako će arheologija dati pravo Matijaševiću, ovo: »Čini nam se, da i suviše strogo govori Ričeputi, budući da je Karamaneo (Matijašević) bio čovjek velikih literarnih zasluga i jer se na kraju krajeva nije o drugom radilo nego o jednoj kritičkoj diskusiji, kakvih historija crkve mnogo poznaje.⁷⁷

Ma koliko su i Ričeputi i Farlati ovim svojim napomenama pokazali, da ne trpe kritiku uvriježenih vjerovanja, pa makar ta bila bazirana na neistini, Farlati nastoji da naučno pobije Matijaševićeve dokaze. Međutim su drugi, bez ikakva historijskog znanja, ljudi uska horizonta, mislili da čine ispravno, ako napadaju čovjeka golema znanja, besprijeekorna života, pa čak i odanog sina svoje crkve, kakav je doista bio naš Matijašević. Opat Fortis, koji je sedamdesetih godina osamnaestoga vijeka bio u Visu, zabilježio je o Matijaševiću Karamaneu: »U ovom je stoljeću živio (u Visu) jedan učen muž iz porodice Karamaneo, koji je ostavio mnogo vrijednih spisa, koji se odnose naročito na historiju njegove domovine. Ovaj je vrijedni čovjek imao neugodnosti, jer je htio dokazati u jednoj raspravi, da moći svetog Dujma, koje se s velikom pobožnošću poštuju u Splitu, nisu prave.«⁷⁸

Već smo citirali neke Matijaševićeve stihove, koje je uputio svom prijatelju kanoniku Šori u Splitu i koji javno odaju ne samo njegovo nacionalno osjećanje, nego i dobro upotrebljavanje narodnog pisma. Na

⁷⁷ Ibid. st. 58.

⁷⁸ Fortis, Viaggio in Dalmazia, franc. izdanje Berne 1778, II, str. 224, 225.

pisma svojim prijateljima udario je pečat, na kome su bili urezani hrvatski stihovi.⁷⁹

Na hrvatski jezik preveo je Matijašević prva dva pjevanja Tasova »Oslobođenog Jeruzolima« i složio mnogo pjesama, naročito pobožnih, među kojima se odlikuje prijevod Dies irae.

Mnoga svoja pisma završavao je hrvatskim jezikom, pisanim uvijek bosančicom.⁸⁰ Štoviše on mnogo puta piše talijanski, pa čak i latinski jezik ćirilicom.⁸¹

Matijašević smatra sebe latinskim pjesnikom i poznavaoem latinske, ali ne i talijanske stilistike. On čak i odbija da dade svoje mišljenje o talijanskim ispjevanim pjesmama.

Matijašević je u mnogim prilikama očito pokazao, kako on nije nikakav Talijan, nego Hrvat, ali je to učinio na najjači način u pismu svom prijatelju Grguru Šori, splitskom arcipretu. Prije samoga pisma, koje je pisano, kako smo prije kazali, latinskim jezikom, metnuo je Matijašević hrvatske stihove pisane bosanskom ćirilicom te glase:

*Laž za parvom, drugu i treću
Zač i Bnecih svak govori
U bnetački jazik neću
Odpisati mome Šori.
Neke koju misal nima
Da od mene laže prima⁸²*

To je credo Matijaševićeva nacionalnog opredjeljenja. To su stihovi, koje nikakav verbalizam ne može da promijeni. Vis je u Matijaševićeva doba bio hrvatski otok, i Matijašević je osjećao onako hrvatski, kao i cijeli njegov Vis.

Među prijatelje Matijaševićeve ubrajamo i hrvatskog pjesnika njegova suvremenika Splićanina Ivana Kavanjina, koji je ispjevao veliku pjesmu »Povijest vandjelsku«. Mora da je između ove dvojice postojalo usko prijateljstvo, kako nam to pokazuje pismo sa pjesmicom, što ju je ispjevao i poslao Kavanjinu Matijašević prilikom udaje Kavanjinove kćeri Sabe za splitskog plemića Nikolu Capogrossa, koga Kavanjin naziva Kapogrossović. Matijašević mu je tom prilikom čestitao i poslao mu samo početak svoje pjesme koja glasi:

*Sut' Ivana stupeć k mistu,
Pozdravi mi Kavajina,
I napij mu, moj drag listu,
Ti s bardjakom punim vina.*

⁷⁹ Ljubić Š., o. c. 416.

⁸⁰ Rkp. cit. II. fo. 20. v., 21. r.; fol. 25 r., 25. v.; fol. 31. v., 32. r.; fol. 34. v, fol. 36. r. fol. 37 r. i dr.

⁸¹ Cit. rkp. II. fo. 74. v.; fol. 138 r.; fol. 209. r.

⁸² Cit. rkp. II. fol. 1.

*Raduj mu se još od srca
Da mu se je keći združila:
Da bi srične njega starca
Ona didom učinila.*

*Da bi unuke i njih sine
On dočekal godišć dosti,
I poštene svoje sidine
Nikad gulil u žalosti.*

Kavanjin je Karamaneu odmah odgovorio isto tako hrvatskim stihovima:

*Primi čašu dragi listu,
ter od strane Kavanjina
tvom doturu mudru i vištu
raskošna pij sa vnom vina. itd.*

Tako su se dopisivali tadašnji dalmatinski književnici prateći životne događaje međusobno i smatrajući hrvatski jezik onim jezikom, kojim treba govoriti onda, kad se hoće iskreno i lijepo kazati svoje misli i osjećaje.

Kavanjin je i inače uvelike poštovao Matijaševića, kome je u svojoj velikoj pjesmi Bogastvo i uboštvo posvetio osamnaest stihova ističući njegov dotadašnji književni rad, hvaleći njegovu skromnost i ističući, kako on »sad na Visu rodnom plodičateć libre u slobodi«. ⁸³

Među Matijaševićevim pismima nalazi se samo jedno upućeno njegovu nešto starijem suvremeniku s istoga otoka Komižaninu pjesniku Andriji Vitaljiću godine 1717. Obojica su rođeni na otoku Visu, Matijašević u Visu godine 1658., Vitaljić u Komiži 1642. godine. Od Visa do Komiže nema ni 10 km zračne linije, te se bez muke dođe pješice ili na mazgi, magarcu ili pak na konju. Da su između njih postojale uske prijateljske veze, pokazuje nam to, što je Vitaljić poslao Matijaševiću svoj sat na popravak. Kad je Matijašević to izvršio, dostavio mu je sat s napomenom, da ga je Vitaljić sobom nosio i pustio da mu padne na zemlju. »Vjerujem — piše Matijašević Vitaljiću — da će Vam sada dulje vremena služiti s obzirom na marljivi rad, koji sam uložio, eda mjesto, koje sam Vam pokazao odoli stalnom navijanju. ⁸⁴ Tada nije Vitaljić bio više župnik u Komiži, što se vidi iz Matijaševićeva pisma, u kojem on moli Vitaljića, da pozdravi novog župnika, čije ime ne spominje. Vitaljić je bio lično predao Matijaševiću sat na popravak, kad ovaj kaže, da mu je pokazao mjesto na satu, koje je bilo oštećeno.

Matijašević je ostao i dalje u prijateljskim vezama s Vitaljićem, koji je do kraja 1716. ili do početka 1717. bio komiški župnik. Vjerojatno je, da je Vitaljić poslao Matijaševiću opis i historijski osvrt na Komižu, koji

⁸³ »Poviest vandjelska bogatoga a nesrećna epuluna i ubogoga a čestita Lazara (Bogastvo i uboštvo.) velopiesna Jerolima Kavanjina«, prir. Aranza, Zagreb, Stari Pisci XXII, Zagreb 1913., str. VI, VII, 156.

⁸⁴ Cit. rkp. II. fol. 273.

se nalazi među Matijaševićevim spisima, a datiran je u Komiži 10. srpnja 1716., ali nije potpisan,⁸⁵ iako nije isključeno, da je to bio jedan drugi Komižanin i svećenik u tom mjestu don Luka Kuljiš, s kojim je 1718. godine vodio Matijašević opširnu prepisku i polemiku o Mariji Magdaleni i drugoj Mariji, koja je na kraju primila vrlo oštar ton.⁸⁶ To ih, međutim, ne smeta nimalo u njihovu međusobnom saobraćaju, i Matijašević moli Kuljiša da mu pribavi šest barilića incuna, a ovaj mu odgovara, da će ih dati posoliti u idućem mraku, ali ga moli, da mu iz Visa pošalje prazne barilice, jer ih u Komiži ne može naći. Godine 1703. štampano je u Veneciji Vitaljićevo djelo »Istumačenje pisnih Davidovih.«⁸⁷

Godine 1713.—14. izašlo je i drugo izdanje »Istumačenja«. Godine 1712. štampano je u Veneciji drugo Vitaljićevo djelo, koje je daleko vrijednije od prvoga: »Ostan božje ljubavi.«⁸⁸ Prvo izdanje Vitaljićevih »Istumačenja« izašlo je u Veneciji za vrijeme Matijaševićeva boravka u tom gradu, i gotovo nema sumnje, da je upravo Matijašević vodio brigu o štampanju Vitaljićeve knjige, s tim prije, što je Vitaljić 16 godina od Matijaševića stariji, te je mogao lakše zamoliti svog mlađeg pjesničkog, a i svećeničkog druga za takvu uslugu. Istina Vitaljić je bio književnik sasvim drukčiji od Matijaševića. Matijašević je sasvim uronio u klasičnu literaturu i historijsku nauku, pa se i u svojim pjesmama vrlo rijetko dotiče religioznih tema, a Vitaljić je sav uronio u bibliju i religiozni život. Matijašević se oduševljava narodnim jezikom, ali piše ponajviše latinski i talijanski, a Vitaljić pjeva gotovo isključivo hrvatski, štoviše on ne pjeva u svom materinjem narječju, komiškoj čakavštini, nego nastoji naučiti dubrovački književni jezik.⁸⁹ Ali upravo ta različitost mogla ih je još više približiti i sprijateljiti. Na taj način je otok Vis imao dva istaknuta književnika u doba, kad ih ostala Dalmacija nije imala.

Antun Matijašević Karamaneo pripada onom nizu hrvatskih pisaca, koji su se od vremena do vremena pojavljivali u našim primorskim gradovima, odgojeni ponajviše na talijanskim sveučilištima, s odličnim po-

⁸⁵ Ibid. fol. 91. v., 95. r.

⁸⁶ Proposta prima del Signor D. Luca Cuglis al Signor Dr. D. Antonio Karamaneo. — Lissa, Luca. »Stato della questione. Si cerca, se la donna peccatrice, che in casa del fariseo « lacrimis cepit rigare pedes Domini, sia Maria sorella di Lazaro, e Maddalena. Cit. rkp. II. fol. 144. v. —176. r.

⁸⁷ »Istumačenje pisnih Davidovih, u spivanja slovinska složeno, s pridgovorom i nadodanjem svarh svake pisni, i najposlie razgovor jedan meu Isukarstom na križu i meu karstjaninom u pisni slovinske prinesen na veću slavu božju i na duhovnu korist virnih karstjanih — po popu Andriji Vitaljiću Višaninu iz Komize — V Bnech MDCCIII — Po Dominiku Lovisu« Na kraju ovog izdanja, na pretposljednjoj stranici nalazi se napomena: »Si vendono solamente a Lissa et a Spalato« (Prodavaju se samo na Visu i u Splitu).

⁸⁸ Ostan božje ljubavi, ili uzbudjenje i ljubeznivo poticanje k ljubavi božjoj, u slovinske pisni sastavljeno, za kim nasliđuje Nadodanje, u kom se uzdarže razlike pisni duhovne, u razlik način skupljene; na veću slavu božju i na duhovnu korist virnih duša po popu Andriji Vitaljiću Višaninu iz Komize — U Bnech MDCCXII — Po Dominiku Lovisa — S dopušćenjem od starišina.

⁸⁹ Vitaljić A., Ostan božje ljubavi, izdao Kan. Stj. Skurla, Dubrovnik, Pretner 1874.

Ljubić Š., Ogljedalo II. st. 409.

znavanjem talijanskog i latinskog jezika, talijanske i klasične literature i pojedinih nauka na visini svoga vremena. Njegov naučni rad ne zaostaje nimalo za sličnim radovima u Italiji, ali, ma da je u nekim pitanjima, kao u onom o sv. Dujmu vrlo pronicav i smion, ne dosiže poteze svoga nešto starijeg suvremenika Ivana Lucića, a zaostaje za njim i u kritičnom promatranju mnogih događaja.

Pjesnička dostignuća Antuna Matijaševića Karamanea kreću se u istom području suvremenih mletačkih i talijanskih pjesmotvoraca. On i ne ide za tim, da postigne neki viši stupanj pjesničkog izraza, nego mu je u prvom redu do ljepote stiha, biranog jezika, besprijekornog ritma, sjajne fraze, uzvišenog izraza, učenih uporedaba. Sve to daje njegovim pjesmotvorima ljepotu, koja nije nipošto bila pristupačna prosječno naobraženim čitaocima. Njegove pjesme, koje on naziva »carmen« punje su velike učenosti, i u njima se velikim zamasima i krupnim izrazima iznose, djela, koja nipošto ne zaslužuju toliku pažnju. Latinski mu je jezik besprijekoran, talijanski isto tako.

Vrijednost Matijaševićeva književnog rada za našu literaturu vrlo je skromna. Ono malo stihova i prijevoda na hrvatskom jeziku kazuje nam samo, da je on bio i ostao Hrvat u svom svojem biću, ali i ništa više. Matijaševićeva zasluga je na drugom polju: on je, iako u skromnim razmjerima, pridonio našoj historijskoj nauci, arheologiji i književnoj povijesti. Njegova je zasluga, što poznajemo i arhitektonski oblik tadašnjeg hvarskog kazališta, i vrste kazališnih predstava, koje su se u njemu prikazivale u drugoj polovici XVII. stoljeća. Matijaševićeva je zasluga, što je postavio pitanje sv. Dujma i tim potaknuo jedno interesantno povijesno i arheološko raspravljanje. Njegova je zasluga, što nam je ostavio zabilježeno, kakva je izgleda stara Issa, odnosno njeni ostaci u drugoj polovici XVII. stoljeća; njegova je zasluga, što mi danas poznajemo vrlo dobro tadašnji otok Vis, barem u jednom dijelu njegova života i njegovih spomenika. Matijašević je ponešto pridonio i poznavanju povijesti Hvara. I napokon još i to: iz Matijaševićevih spisa vidimo tadašnji kulturni niveau dalmatinske intelektualne sredine.

R é s u m é

ANTUN MATIJAŠEVIĆ KARAMANEO, NATIF DE VIS, LATINISTE, HISTORIEN ET ARCHÉOLOGUE (1658—1721)

Se basant sur les écrits et la correspondance d'Antun Matijašević Karamaneo, l'auteur présente la vie et l'oeuvre de cet éminent intellectuel originaire de Vis, qui a vécu dans la deuxième moitié du 17e et la première moitié du 18e siècle.

Né à Vis en 1658, Antun Matijašević Karamaneo a reçu sa première instruction auprès du curé de Vis, tandis qu'il a continué et terminé ses études au séminaire diocésain de Hvar, études suffisantes à l'exercice ordinaire du sacerdoce. Cependant il a continué ses études à l'Université de Padoue où, en 1686, il a été reçu docteur en droits canonique et civil. Deux ans plus tard il revient à Vis comme curé, mais abandonne bientôt cette place, désirant s'adonner entièrement à la science et à l'éducation de la jeunesse. En 1696 il quitte de nouveau Vis pour accepter une place de professeur au séminaire diocésain de Rovigo en Italie. Trois ans après il se trouve à Padoue, d'où il part pour Venise, chargé de l'éducation des enfants de la famille des Venier, patriciens bien connus, place qu'il garde jusqu'en 1704, quand il se décide à rentrer définitivement à Vis où il meurt en 1721.

Vivant dans la maison des Venier, foyer des sciences, lettres et beaux-arts à la fin du 17e et au début du 18e siècle, Matijašević est profondément entré dans les études, favorisées par ce milieu. Bientôt il a acquis la réputation d'excellent latiniste et a réussi à faire accepter par le célèbre éditeur Lorenzo Basseggio son commentaire des oeuvres d'Ovide *Fasti*, *Tristium* et *Ex Ponto*. Pour apprécier ce succès, il faut se rappeler quel nombre d'écrivains et d'érudits se trouvait à cette époque à Venise. Il a publié, également en latin, quelques poésies originales.

Cependant, malgré ces qualités littéraires, Matijašević est plus connu et plus méritant pour nous par ses oeuvres d'historien, notamment comme historien de l'île de Vis (l'ancienne Issa) et de la Dalmatie. Certes, il n'a pas rédigé lui-même l'histoire de Vis telle qu'elle nous a été transmise par des manuscrits, car bien des années après sa mort, c'est son disciple et ami Franjo Radoš (Radossio), noble de Hvar qui la rédigea d'après les écrits de Matijašević. On peut dire d'une manière générale que les écrits et les nombreuses lettres de Matijašević contiennent une foule de données historiques ainsi que des renseignements sur la vie de Vis et de Hvar à son époque.

À Vis la vie retirée de Matijašević vieillissant n'en a pas moins été en contact permanent avec les savants contemporains, en particulier avec les historiens, les archéologues et les lettrés. À son époque, il fut le premier représentant de l'archéologie scientifique en Dalmatie, de Zadar à Kotor.

Comme c'était la coutume de ces temps-là, il se servait pour ses oeuvres du latin et de l'italien, langues alors dominantes en sciences. Mais dans sa correspondance avec les écrivains dalmates ses contemporains, — correspondance où se reflètent les événements de leur vie Matijašević a toujours employé sa langue nationale, le croate, dont il a pensé devoir se servir dans les circonstances où il a voulu exprimer ses pensées et ses sentiments d'une manière agréable et sincère.